



Vzgoja kot razlog ali rešitev konfliktov vrednot in paradoksov v družbi



■ **Simona Kustec**, prof. dr., je redna profesorica političnih znanosti na Fakulteti za management na Univerzi na Primorskem. Bila je ministrica za izobraževanje, znanost in šport (2020–2022) ter predsedujoča Svetu EU za izobraževanje, raziskovanje, mladino in šport (2021).

Na katero stran se odzivati v primeru vojn, kdaj in zakaj naj bi bilo primerno odločati o življenju drugega, zakaj je treba spoštovati pravila, kdo in na kakšen način sme posegati v oblike delovanja družin – to so le nekatera od bolj izpostavljenih vprašanj, ki danes (ponovno) delijo ljudi ter družbo zaradi različnosti njihovih pogledov nanje. Je v tej povezavi najprej treba zagovarjati pravico do življenja ali pravico do svobodne izbire, morebiti pravico do varnosti? Odgovore na tovrstne dileme v družbi ponuja naš odnos do temeljnih civilizacijskih vrednot in vrlin. Kakšna pa sta pri tem poslanstvo in vloga vzgoje? Kdo in kako naj vzgaja o tovrstnih vsebinah? Kje je meja med odgovornostjo vzgoje o temeljnih vrednotah v intimnih prostorih družine in odgovornostjo države ter njenega vzgojno-izobraževalnega programa? Ali in na kakšen način lahko odgovori na ta vprašanja pomagajo razreševati nastale konflikte in paradokse v družbi, ki se pojavijo zaradi različnosti v pogledih na temeljne vrednote?

O vzgoji, vrednotah in vlogi družine

Konfucijanska filozofska misel pravi, da se družbena harmonija začne v okviru družine, v kateri imajo starši in njihovi otroci sebi lastne in hkrati vzajemno povezane vloge: starši so odgovorni, da skrbijo za svoje otroke in jim zagotavljajo moralno vzgojo, ki se začne na ravni gospodinjstva, otroci so staršem dolžni oz. odgovorni, da se naučijo in gojijo skrb oz. predanost zanje, ki se odraža skozi vrline ljubezni, spoštovanja in zaveze potomca (*filiality*) (Cline, 2013). Podobno so tudi antični grški misleci vlogi družine v odnosu do vzgoje in vrednot dajali izjemno velik pomen. Aristotel je 'dobro' vzgojo razumel celo kot eno od temeljnih vrlin samih – tako znotraj družine kot širše družbe.

Mnogo kasneje, v sodobnem času, se opisani pogled ni bistveno spremenil. Slovenski 'oče' vzgoje v izobraževanju Karel Ozvald (1912) pravi, da četudi se forme in zahteve družine in družinskega časa (*family time*) skozi civilizacijski razvoj in med različnimi kulturami bistveno spreminjajo in postajajo vedno bolj zapletene, vloga družine kot prvega skrbnika za vzgojo vrednot ostaja nespremenjena že od časa prvobitnih človeških skupnosti. Z vzgojo in lastnim delovanjem starši otrokom prenašajo najbolj temeljne človeške vrednote ljubezni, varnosti, spoštovanja, pripadnosti, iskrenosti, zaupanja ter družinske harmonije. Otroci in mladi, ki so deležni takšnih vzgojnih popotnic,

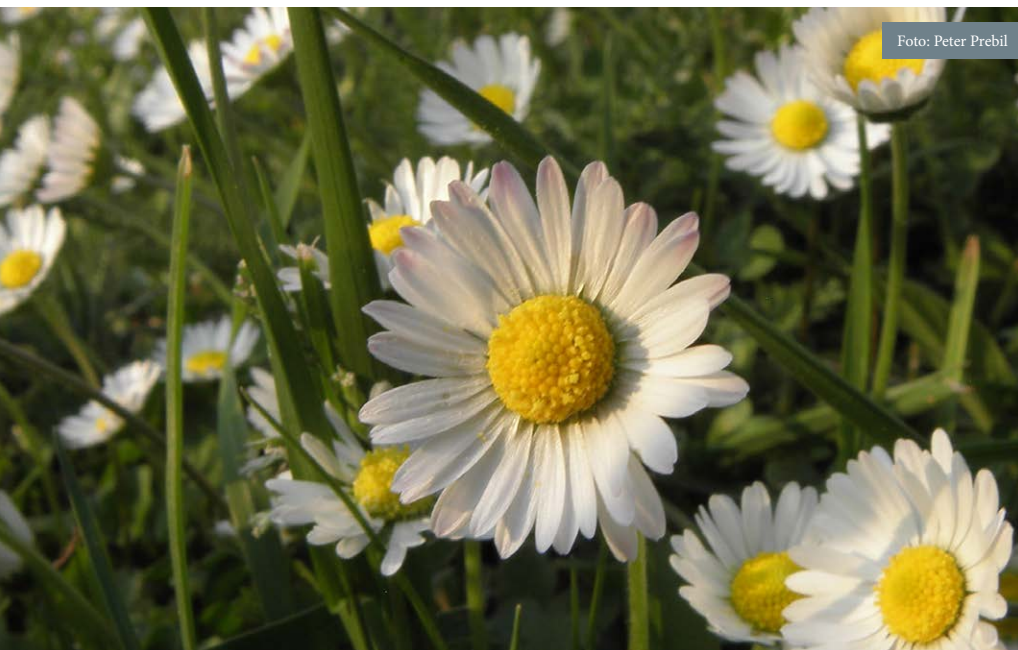


Foto: Peter Prebil

se lahko razvijejo v »izrazito osebo« oz. osebnost (Ozvald, 1912).

Danes se na vzgojo v krogu družine praviloma gleda na dva načina: 1) kot na tradicionalno vzgojo (*child-raising*) ter/ali 2) kot na starševstvo (*parenting*).

Vzgoja otrok kot *child-raising* starše oz. družino razume kot že opisano prvo celico, ki otrokom po svojih pogledih privzgoji tradicionalne vrednote širše skupnosti, kot sta odnos do avtoritete in samostojnost, ter jih na takšen način pripravi za kasnejše razumevanje njihove odgovornosti pri prevzemanju vlog v družbi. V povojnem razvoju družbe se je sredi petdesetih let 20. st. poleg opisanega tradicionalnega pogleda na družinsko vzgojo izoblikoval še pogled na vzgojo kot *parenting* oz. starševstvo, za katerega je značilno, da starši svojo tradicionalno vlogo vzgoje o temeljnih vrednotah dodatno krepijo še s pomočjo strokovnih smernic in nasvetov, posebej psihologov. Opisana vzgoja je osredotočena na interakcije z zunanjim okoljem ter s tem povezanimi spodbudami za večjo ustvarjalnost in uspešnost otrok na določenih področjih (npr. šport, glasba, slikanje, učenje). Z vse bolj priljubljenim razvojem družinske vzgoje starševstva (*parenting*) se vsebine in vprašanja, povezana z vzgojo, iz domov 'selijo' tudi v številne strokovne, pogosto zdravstvene 'ambulante' in v raziskovalne svetove nove veje eksperimentalne otroške psihologije (Rice idr., 2024). Skozi opisani pristop k vzgoji se ta z ravni družinske celice prenaša v institucionalizirana okolja izven družin, ki so po namenu, pogosto pa tudi vrednotah drugačna od poslanstva družine; podobno je glede na namene in poslanstvo vzgoje drugačen največji institucionaliziran sistem vzgoje izven družine, ki ga prevzemajo država ter v njenem imenu vrtci ter šole.

O vzgoji države

Organizirane oblike izobraževanja in z njimi vsaj posredno povezane tudi prve oblike vzgoje v izobraževanju so seveda v zgodovinsko spreminjajočih se oblikah prisotne v političnih skupnostih že vse od starega veka dalje. Današnje razumevanje in nadaljnji razvoj vzgojnega in izobraževalnega sistema držav je po drugi svetovni

vojni odločilno zaznamovalo predvsem delo OZN oz. *UNESCA* kot specializirane agencije OZN za izobraževanje, znanost in kulturo, pod okriljem katere je bila pripravljena in leta 1959 sprejeta *Deklaracija o otrokovih pravicah*. Omenjeni dokument je izobraževanje in vzgojo prepoznal kot posebno pravico otrok ter s tem povezano tudi odgovornost države. V sedmem načelu omenjene deklaracije je vzgoja opredeljena z naslednjim razumevanjem in odgovornostjo njenih posameznih nosilcev (*Deklaracija o otrokovih pravicah*, 1959):

»Otrok ima pravico do šolanja, ki naj bo vsaj na stopnji osnovne šole brezplačno in obvezno. Deležen naj bo vzgoje, ki bo razvijala njegovo splošno kulturno raven in ga usposobila, da na osnovi enakih možnosti razvija svoje sposobnosti in zmožnosti za lastno presojo, čut moralne in socialne odgovornosti, da bo lahko postal koristen član človeške družbe.

Koristi otroka naj bodo vodilo tistim, ki so odgovorni za njegovo vzgojo in izobraževanje; na prvem mestu pa morajo biti za to odgovorni starši.

Otroku moramo priskrbeti igro in razvedrilo, katerih namen je prav tako vzgojen. Družba in javne oblasti naj si prizadevajo, da bodo otroci lahko kar najbolj uživali te pravice.«

Na navedenih pravnih zavezah je leta 1971 po večjem delu Evrope predšolska vzgoja kot pomembna priprava na nadaljnje osnovnošolsko izobraževanje postala del vzgojno-izobraževalnega sistema za otroke, stare od 3 do 5 let, z raznolikimi praksami sistemov izvajanja v državnih, javnih, nevladnih, verskih ali povsem zasebnih vrtcih (Kamerman, 2007).¹

Zagotavljanje predšolske vzgoje in izobraževanja je z zornega kota OZN in podpisnic njenih deklaracij videno kot sredstvo za spodbujanje enakosti in socialne pravičnosti. Cilj učnih načrtov je povezan s podpiranjem otrokovega telesnega in kognitivnega razvoja, pa tudi z učenjem temeljnih vrednot spoštovanja, pravičnosti

in skrbi za druge preko igrivosti, opazovanja, radovednosti, povezanosti z naravo, pripovedovanja legend, pravljic, zgodb, pesmi (Wood in Hedges, 2016).

Kot odziv na sodobne razvojne potrebe otrok in družbe sta se v zadnjih letih začela razvijati še družbena vzgoja (*social upbringing*) in družbeno emocionalno učenje (*social emotional learning*), ki poudarjata empatijo in individualne vrednote družbe ter se ju strokovno dodelano preko učnih načrtov vnaša tudi v kasnejše izobraževanje o vrednotah v šolskem sistemu (Palmer, 2015).

Šolsko izobraževanje o vrednotah postopoma sledi razvojnim potrebam učencev. Teme vzgoje za vrednote v različnem obsegu in stopnjah (ne)obveznosti na različ-

nih izobraževalnih vertikalah obravnavajo predmeti, povezani z vsebinami: a) osebnega, družbenega razvoja (npr. zgodovina, športna vzgoja, spoznavanje družbe, gospodinjstvo, zdravstvena vzgoja ter na višjih stopnjah filozofija, sociologija in psihologija, vzgoja

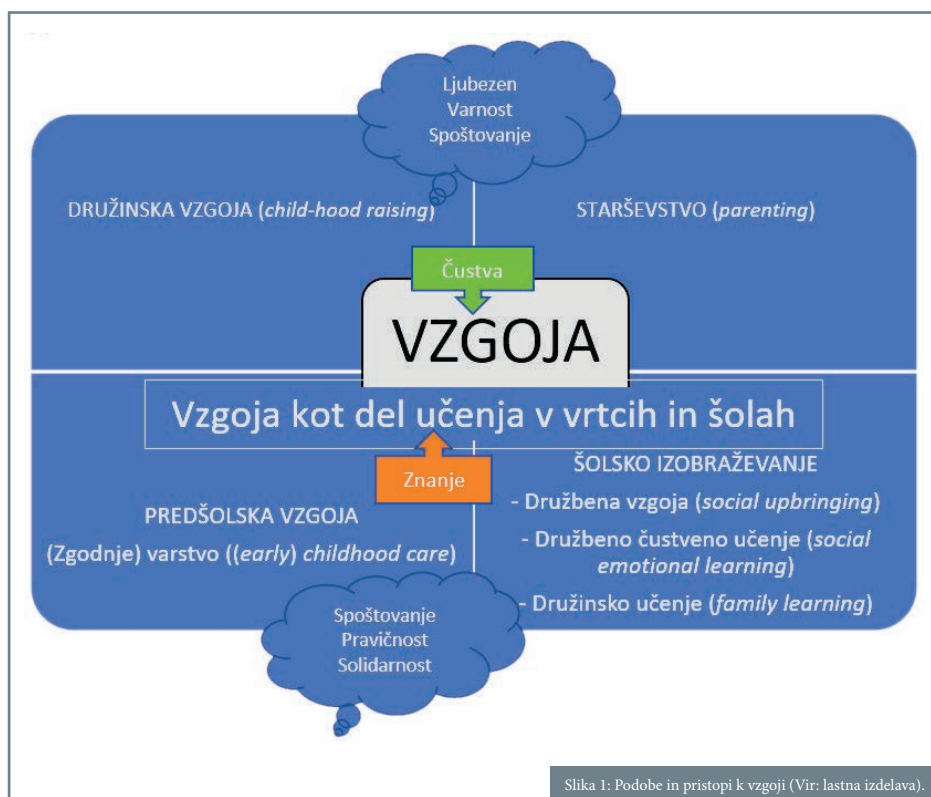
značaja, podjetništvo), b) duhovnega, verskega in kulturnega razvoja (npr. verouk, religije in verstva, etika, filozofija) ter c) državljske vzgoje (npr. državljanstvo, državljska kultura in etika) (Cheng idr., 2006).²

V eni od najnovejših študij vzgoja v prostoru šol in tudi vrtcev namensko izvaja programe vzgajanja naslednjih vrednot: spoštovanja, solidarnosti, odgovornosti, domoljuba, pravičnosti (Fernández Espinosa in López González, 2024).

Različni svetovi vzgoje in vrednot kot vir bogatenja ali razlog konflikta?

Vrednote so videne kot hrbtnica vzgoje v družinskem ter javnem vzgojno-izobraževalnem sistemu. Po svoji hierarhiji pomembnosti se vrednote v različnih sveto-

Deležen naj bo vzgoje, ki bo razvijala njegovo splošno kulturno raven in ga usposobila, da na osnovi enakih možnosti razvija svoje sposobnosti in zmožnosti za lastno presojo, čut moralne in socialne odgovornosti, da bo lahko postal koristen član človeške družbe.



Slika 1: Podobe in pristopi k vzgoji (Vir: lastna izdelava).

vih pojavljajo v različnem zaporedju, kar pa samo po sebi ni razlog za preplah, prej obratno. Kadar so na vseh straneh zasledovane dosledno in s polno odgovornostjo, se namreč dopolnjujejo, bogatijo in v namenih sporočilnosti ne izključujejo, čeprav se v vsakem od opisanih svetov pojavljajo neodvisno (prim. Slika 1). V takšnih primerih mnogo težje pride do konfliktov, saj se na vsebine in sporočilnost vrednot, čeprav z različno težo in v različnih svetovih, gleda podobno. V primerih, ko se različne vodilne vrednote znotraj različnih svetov vzgoje med seboj

prelijejo, prepletejo, opolnomočijo v smeri sorodnega, dopolnjujočega se pojasnjevanja, utemeljenega na znanju in čustvih, se vrednote in z njimi poslanstvo vzgoje v različnih svetovih bogatijo, osmišljajo in vodijo v smer moralne trdnosti pravilnega v odnosu do napačnega, dobrega v odnosu do slabega.

Koristi otroka naj bodo vodilo tistim, ki so odgovorni za njegovo vzgojo in izobraževanje; na prvem mestu pa morajo biti za to odgovorni starši. Otroku moramo priskrbeti igro in razvedrilo, katerih namen je prav tako vzgojen.

Kadar pa zgoraj opisano ne drži in se različnost vrednot v različnih svetovih medsebojno izključuje, si celo nasprotuje ali ponižuje, je verjetnost nastanka zmede in nadaljnega konflikta v razumevanju sporočila posamezne vrednote in s tem tudi vzgojnega pristopa mnogo večja. S takšnim scenarijem se zanesljivo povečuje možnost

nadaljnega pojava širših družbenih nesoglasij in paradoksov. Prav tako tudi moralni kompas dobrega in slabega, pravilnega in napačnega ni več usmerjen v isto smer. Če se opisani 'scenarij' dogaja pri razumevanju in načinu vodenja

vzgoje na relaciji družina – sistem vrtcev in šol, to po ugotovitvah številnih raziskav lahko vodi bodisi do a) vrednotnega šoka in zmede, ki se odraža v izstopu iz enega od svetov vzgoje in vrednot ali pa v odprtem konfliktu, ali b) do skrajnega oportunističnega umika, ko se odgovornost za vzgojo vrednot iz enega sveta prenese v drugi svet.

V zadnjih nekaj desetletjih smo priča umiku vse večjega števila staršev, ki menijo, da »imajo za početi boljše stvari« kot vzgajati svoje otroke, ali pa menijo, da za to naloge niso sposobni, zato naj jo namesto njih 'opravlja' nekdo drug. Obe obliki umika staršev sta spodbudili iskanje drugih, ki trdijo, da bolje kot starši vedo, kako vzgajati otroke, kar seveda ni res in samo po sebi vodi v iskanje krivcev in v konflikte (Ritchie, 2020). Ko starši pričakujejo, da bo šola prevzela odgovornost za vzgojo njihovih otrok, krivijo šolo, ko spoznajo, da se to pričakovanje ne uresniči – ker se preprosto ne more (op. avt.). Nemogoče je namreč, da bi šole ali vrtci lahko izpolnili takšna pričakovanja, saj je njihova vzgoja za vrednote drugačna kot vzgoja vrednot v družinskem okolju in je ne more nadomestiti še tako vrhunski učni program in načrt, ki so ga vzgojitelji in učitelji intelektualno zmožni zagotoviti, ne pa tudi čustveno stimulirati na način, ki ga lahko dajo zgolj starši (Stroetinga idr., 2019).

Del naše družbe nas prepričuje, da je šola ključna sestavina otrokovega življenja, iz česar logično izhaja, da bi morale biti šole odgovorne za otroke, starši pa naj bi torej 'zgolj' sodelovali pri pomoči šolam pri opravljanju tega dela. V resnici je ravno obratno. Starši se ne morejo odpovedati svoji odgovornosti, da so starši. Odgovornosti za lastne otroke ni mogoče deliti z drugimi, ne z državo ne z vzgojitelji in ne z učitelji – vsi ti lahko pomagajo pri otrokovem izobraževanju, starši pa morajo prevzeti svojo odgovornost vzgoje za vrednote.

Nastavek za nadaljnjo razpravo

Razumevanje vloge vzgoje v človekovem razvoju je bistveno za reševanje družbenih vprašanj, spodbuja spoštovanje in odgovornost, razumevanje dobrega, pravilnega, poštenega. Vzgoja je vedno povezana in je odsev družine, družbe ter okolja, v katerem živimo. Družina, skupnost, vrtci in šole preko dela vzgojiteljev in učiteljev vsaj posredno oblikujejo razvoj stališč, prepričanj, vedenja in pogledov na svet skozi prizmo temeljnih vrednot. Vendar nikakor ne morejo nadomestiti, še manj pa ne bi smeli nadvladati vzgoje in z njo povezanih

temeljnih vrednot družine. Če in ko se to vseeno zgodi, vrednote postanejo zamegljene, kasneje celo odsotne, vzgoja pa pade na izpitu – v obeh svetovih, tako družine kot širše družbe in sistema. Tragični in neželeni zmagovalci takšnega stanja pa so napetosti, nemiri, konflikti, paradoksi, ki vodijo v različne oblike nasilja, vse do vojn in odvzemanja pravic do varnosti, svobodne izbire in končno do življenja. Zrel sistem, zavezan spoštovanju in zasledovanju različnosti vrlin in vrednot, bo to različnost spoštoval ter jo skrbno negoval. Na morebitne konflikte bo pozoren in se nanje tudi zrelo odzival. Pred konflikti se ne bo umikal, temveč jih bo z namenom reševanja razkrival, o njih pustil govoriti ter jih na koncu poskušal postaviti na skupni imenovalce seštevka tistih (pri)vzgojenih temeljnih vrednot, ki gradijo, povezujejo in s tem bogatijo podobo dobre skupnosti in njenih posameznih delov, na čelu s posameznikom kot članom družine.³ V takšnih primerih si ne bo treba postavljati vprašanj o mejah med različnimi svetovi, ker bodo te nadomestile vrednote spoštovanja in sodelovanja za rast v svet harmonije – najvišje vrednote in poslanstva vzgoje že iz časov prvih pogledov na poslanstvo človeka, družbe, vere in končno tudi odgovorne države. V takšnih primerih vzgoja in z njo povezano razumevanje vrednot ne bodo razlog, ampak vedno rešitev za nastajajoče konflikte in morebitne družbene paradokse. ◀

Literatura

- Cheng, Roger H. M.; Lee, John Chi-kin; Lo, Leslie Nai-Kwai (ur.) (2006): *Values education for citizens in the new century*. The Chinese University of Hong Kong Press.
- Cline, Erin M. (2013): *Confucius, Rawls, and the Sense of Justice*. Fordham University Press.
- Deklaracija o otrokovih pravicah (1959). OZN. Pridobljeno 10. 3. 2024 s spletne strani: <https://digitallibrary.un.org/record/195831?v=pdf>.
- Fernández Espinosa, Veronica; López González, Jorge (2024): Virtues and values education in schools: a study in an international sample. *Journal of Beliefs & Values*, 45(1), str. 69–85, DOI: 10.1080/13617672.2022.2158018.
- Kammerman, Sheila B. (2007): A Global history of early childhood education and care. *Unesco Digital Library*. Pridobljeno 1. 3. 2024 s spletne strani: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000147470>.
- Kouzakova, Marina; Ellemers, Naomi; Harinck, Fieke idr. (2012): The Implications of Value Conflict: How Disagreement on Values Affects Self-Involvement and Perceived Common Ground. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38(6), str. 798–807. Pridobljeno 9. 3. 2024 s spletne strani: <https://doi.org/10.1177/0146167211436320>.
- Lewis, Marianne W. (2000): Exploring Paradox: Toward a More Comprehensive Guide. *The Academy of Management Review*, 25(4), str. 760–776. Pridobljeno 9. 3. 2024 s spletne strani: <https://doi.org/10.2307/259204>.

- Lobanov, N. A.; Skvortsov, V. N. (ur.) (2014): *Continuous education through the lens of time*. Pushkin Leningrad state university, Research institute for social, economic and pedagogical problems of continuous education in Harkiv university of the humanities people's Ukrainian academy.
- Mar'enko, I. S., Bogdanova, O. S., Barinova, N. A. idr. (1983): A Model Curriculum for the Social Upbringing of School Pupils: Section II. Curriculum for the Social Upbringing of Pupils in Grades 1 through 10 of General Education School, continued. *Soviet Education*, 25(7), 5–68. DOI: 10.2753/RES1060-939325075.
- Ozvald, Karel (1912): *Srednješolska vzgoja*. Faksimile. Jutro.
- Palmer, Glen (2015): Curricula in early childhood care and education. V P. T. M. Marope in Yoshie Kaga (ur.): *Investing against evidence: the global state of early childhood care and education* (str. 249–267). Pridobljeno 10. 3. 2024 s spletne strani: <https://doi.org/10.54675/IBQA9325>.
- Rice, A. idr. (2024): *Parents, not government, are responsible for the education and upbringing of their children*. The Mississippi Center for Public Policy. Pridobljeno 10. 3. 2024 s spletne strani: <https://mspolicy.org/parents-not-government-are-responsible-for-the-education-and-upbringing-of-their-children/>.
- Ritchie, Jenny (2020): A Brief Historical Overview of Curriculum in Early Childhood Care and Education. V Tanya Fitzgerald (ur.): *Handbook of Historical Studies in Education* (str. 517–534). Pridobljeno 9. 3. 2024 s spletne strani: https://doi.org/10.1007/978-981-10-2362-0_30.
- Stone, Deborah (2001): *Policy paradox: The art of political decision making*. W. W. Norton.
- Stroetinga, Mirjam; Leeman, Yvonne; Veugelaers, Wiel (2019): Primary school teachers' collaboration with

parents on upbringing: a review of the empirical literature. *Educational Review*, 71(5), str. 650–667, DOI: 10.1080/00131911.2018.1459478.

- Wood, Elizabeth; Hedges, Helen (2016): Curriculum in early childhood education: critical questions about content, coherence, and control. *Curriculum Journal*, 27(3), str. 387–405. Pridobljeno 10. 3. 2024 s spletne strani: <https://doi.org/10.1080/09585176.2015.1129981>.

Opombe

- Kljub navedenemu je leta 2021 le 46 držav članic OZN uvedlo obvezno ter brezplačno predšolsko izobraževanje, 35 milijonov od 137 milijonov petletnih otrok po svetu pa nima nikakršnih možnosti za obiskovanje predšolske vzgoje (UNESCO 2019, 2024).
- Zaradi lastne izkušnje je na tem mestu treba opomniti na visoko pomembnost, ki je bila dana vzgoji in celotnemu vzgojno-izobraževalnemu sistemu v nekdanjih socialističnih državah, saj so jih prepoznali kot temeljne gradnike in hkrati simbolne vrhunske dosežke celotnega ideološkega aparata države. V omenjenih sistemih je bila vzgoja razumljena kot vrednota in hkrati prva odgovornost državne pomoči družinam in otrokom pri zasledovanju enakih možnosti, ki se je začela zagotavljati najprej z '(zgodnjo) jaslično nego in nadalje varstvom' ((early) childhood-care) ter nadaljevala na vseh ravneh izobraževalnega sistema. Vloga vzgojnih učnih načrtov skozi vse izobraževalne vertikale je bila skrbno domišljena in usmerjena, s poudarjanjem državne skrbi in zaščite zanjo (gl. npr. Mar'enko idr., 1983, ali bolj aktualno Lobanov in Skvortsov, 2014).
- Idejni okvir za zaključno misel je povzet po strokovni literaturi o konfliktu vrednot in družbenih paradoksih (gl. npr. Stone, 2001; Lewis, 2000; Kouzakova idr., 2012).



Foto: Alenka Veber